

ПРИВІЛЕЙ ЖИГИМОНТА-АВГУСТА 1560 р. НА ВОЛОДІННЯ ВИГОВОМ З ПОГЛЯДУ ЛІНГВІСТИЧНОГО

У Державному архіві Житомирської області зберігається важливий документ (оригінал) – підтвердження польського короля Жигимонта-Августа на володіння Вигівщиною (сучасне село Вигів Коростенського району) слугам панцерним Хвальку, Опанасу, Івану, Гнату Давидовичам та їхнім дядькам Богданові, Хомі та Василеві Хведьковичам. У документі їх названо боярами, тобто прирівняно до решти шляхти, перевівши із обтяжливої «службы панцерное их вызволили» і таким чином підтвердили вищий для них статус, замінивши «на служ//бу земьскую шляхетскую». Оскільки в ДАЖО зберігається оригінальний документ, то невідомо, чи він десь був раніше опублікований. Найімовірніше, що ні.

Це перша дарча зауським шляхтичам Виговським литовського князя на володіння землями. Є серйозні підстави припускати, що родовід гетьмана Івана Виговського виводиться саме від цих перших поліських дідичів Вигівщини.

Подібні ділові документи, писані тогочасною писемно-літературною мовою, мають велике значення для характеристики становлення елементів та категорій української мови, оскільки, як неодноразово відзначали дослідники таких текстів, вони (тексти) нерідко в непрхованому вигляді вбирали численні народнорозмовні риси.

Документ написаний виразним, розбірливим скорописом XVI ст., яким велися тогочасні замкові актові книги, з тією лише різницею, що з королівської канцелярії документ виходив значно охайніше написаний, ніж це робили повітові писарі.

Досліджуваний скоропис суттєво відрізняється від скоропису, наприклад, луцьких писарів, які вели записи до книги 1561 року, написанням графем: *а* (великої), *б*, *ж*, *т*, *д*, *я*. Графема *б* та *ж* не відрізняються від таких само в житомирських писарів 1590 та 1635 рр. Королівський писар Ян Шимкович, на відміну від луцьких та житомирських писарів, не використовує графем *ѣ* (єдине написання в кінці документа), *є*, тільки *ѣ*, значно менше літер виносить над рядок, а деякі винісні накреслює зовсім інакше, як то *м*, *й*. Часто вживає Шимкович розділовий знак «;» і варто сказати, у низці випадків цілком виправдано з точки зору логіко-граматичного

членування речення. Після цього розділового знака завжди запис продовжує з великої літери. Подібного майже не зустрічаємо не тільки в луцьких, але й у відомих нам зразках скорописів з Житомира, Овруча, Києва.

Фонетичні риси.

На місці етимологічного *ѣ вживано лише є не залежно від наголосу: в ... листѣ, не мел, на тои ѡкраинѣ, поспешнѣ, до сих мѣст, повету; светое славноѣ памѣти, листы ... писаныѣ, тыѣ бо//ярѣ, в ѡтчизнѣ их, в том станѣ.

Тільки в кінці документа графема ѣ накреслена в слові лѣт.

Типова поліська особливість – написання є на місці *ѣ в ненаголошеному складі – сповна використана Яном Шимковичем: светое ... памѣти, ѡт земенина, просѣчи,

Характерним для ведення діловодства на поліських землях зокрема і в цілому Великому князівстві Литовському взагалі є відбиття давнього рефлекса *dj > ж: потвержаємъ, нарож /тут нароженя/,

Написання букви ц дає певні підстави для висновків про переважно тверду вимову відповідного звука: державцы, ѡтца, ѡтцы, Ельца, ѡтцов, державца; накреслення р, переважно історично виправдане : кривдъ, кривды, гсѣрьское, неприятели

Роздільну чи подовжену вимову, спричинену йотовою асиміляцією, писар передає по-різному: братиєю, чоломбитьемъ, печатью, хоч типовою для поліського скоропису цього часу є винесення відповідної графеми над рядок.

Трапляються випадки написання ы після шиплячого: чынити, Выговщину .

Прагнення відобразити звукову гармонію простежуємо в написанні: до ыных.

Виявлено цікаву морфологічну особливість, не властиву для поліських та білоруських писемних пам'яток пізнього середньовіччя (власне й для сучасних північноукраїнських та південних білоруських діалектів) – вживання складеного майбутнього з використанням активного дієприкметника минулого часу на -л: будутъ продкове и ѡтцы их и ѡни сами до сих мѣст спокоинѣ держали...

Серед інших морфологічних рис виділимо дієслівні форми III ос. одн. та мн. з кінцевим м'яким т': описуєтъ, пишетьъ, будутъ, служатъ.

Привертає увагу вживання слова ѡкраина – тричі: ѡни тамъ на тои ѡкраинѣ при замку нашом Ѡвруцкомъ поспешнѣ и ѡхотнѣ намъ гсѣрю и Речи Посполитои служатъ и потребны суть ѡнде на тои

Украине; і третій раз: хотечи их вперед тым охотнейших и поспешнейших ку службам нїим // гсдрьским и земским и потребам оныє Украины мети и способити. Поза сумнівом у наведених контекстах йдеться про землю, край як частину чогось. У Великому князівстві Литовському Овруч на час написання документа явно не був країною держави. Тобто, для тогочасних писарів існування Овруцької України було очевидністю.

В цілому мова пам'ятки в основних рисах відображає писарський узус, характерний для ділових текстів тогочасних канцелярій, взірцем для яких слугував вже раніше виданий перший Статут ВКЛ 1529 року.

**Жикгимонт Август божє млстїю корол полский великий кнз
литовский руский пруский жомойтский мазовецкий и иных**

Били намь чоломь бояре наши слуги панцерные замку нашего Киевского Хвалко Давыдовичь з братиєю своею ...вом Оуанасом Иваном а Игнатом а з дадковичи // своими Богданом Хоמוю а Василєм Хведьковичи, и покладали пред нами два листы светое славноє памети короля его млсти и великого кнзя Жикгимонта, пїа // отца нашего писаные до воеводы киевского державцы овруцкого и свислоцкого небожчика пана Андрея Якубовича Немировича и до ыных воевод на потом будучих // там на замку Киевском; где в одномь первом листе описуєть, иж король его млсть за чоломбитьємь слуг киевских Давыда а Хведка Петровичов, отцов тых вышеиопи//санных; то вчинити рачил казалъ имь на немь служити водлуг давного обычаю не мел их никому отдавати; а хотя бых хто ъ короля его млсти впросил; абы ихъ // пан воевода никомѡ не поступал и от всаких кривдъ ихъ боронил А в другом листе пишеть на жалобѡ тых же бояр Хведка а Давыда Петровичов; абы их от земенина // нїго Федора Ельца боронил и кривды имь в отчизне их земли Выговщине чинити не допустил. В котором листе менуєть их бояры; И били нам чолом тые бо//яре наши слуги панцерные вышеимененные, абыхмо ласку нашу нашѡ вчинили, з службы панцерное их вызволили; а тую отчизнѡ их Выговщину потвердили им на служ//бу земьскую шляхетскую; и на то им нашъ лист дали; яко ж и державца оврѡцкии княз Андреи Тимоѡѡевич Капуста до нас просєчи за ними писал и поведаючи иж // они тамь на тои Украине при замку нашом Овруцкомь поспешне и охотне намь гсдрю и Речи Посполитои служатъ и потребны суть онде на тои Украине; А так // мы з ласки

нашое гсѣрьское на чоломбитѣ их и за таковою справою кнѣз Капустиною; И к тому хотечи их вперед тым охотнеиших и поспешнеиших ку службам нѣим // гсѣрьским и земским и потребам оныѣ ѡкраины мети и способити; Абы знаючи в том ласку нашу гсѣрьскую часу потребны против неприятелѣи нѣих не толко // оны, але и иныи в том станѣ им равныѣ службами цнотливыми и мужскими хѣтливе заставляли ся крови горлѣ и маѣтностѣи своих не литуючи, тог теж са дослуговали // то єсмо вчинили и з оное службы панцерное которѣю оны перед [нами] служивали их єсмо вызволили, и тую ѡтчизнѣ их землю Выговщину им потвержаемъ симъ нашим листом; Маючи оны тую землю свою которѣю будуть продковѣ и ѡтцы их и оны сами до сих мѣст спокоине держали и тепер держати и вживати А нам с того при замку нашем Овруцкомъ службою земскою военною служити ѡбываем иное шляхты бояр повету Києвского, и потому яко ѡ... *служать* И на то єсмо им дали сѣсь нашъ листь з нашою печатью, Писан ѡ Вилни лѣт бож нарож ҃аф ҃мѣц ѡж ҃ днѣя

Sigismundus Augustus

/Печатка/

Ян Шимкович маршалок писар